

This text is published before the symposium:

FOUNTAINS FAILURES FUTURES: THE AFTERLIVES OF PUBLIC ART

28–30 September 2023

Skissernas museum – Museum of Artistic Process and Public Art
Lund, Sweden

In 2020, a national call for a Designed Living Environment / Gestaltad livsmiljö was made through a unique collaboration between Formas (a Swedish Research Council for Sustainable Development), Boverket (Swedish National Board of Housing, Building and Planning), Riksantikvarieämbetet (Swedish National Heritage Board), ArkDes (Swedish Centre for Architecture and Design), and Statens konstråd (Public Art Agency Sweden). The aim of the call was to highlight aesthetic perspectives and the role of public art in sustainable public architecture and design.

Ten interdisciplinary research projects on the role of public art were each awarded a four-year research grant. The Fountain: An art-technological-social drama is one of those projects, and the symposium Fountains Failures Futures: The afterlives of public art is a key part of our research process.

Project leader: Maddie Leach. Co-workers: Cathryn Klasto, Lars-Henrik Ståhl, Mick Wilson.

Maddie Leach

Den vidunderliga Fontana di Träti

Den här texten reflekterar över två bilder, här ihopparade för att kortfattat beskriva historien om LTH-fontänen i Lund. Med förväntningar om ett objekt som skulle bli en modern “konstteknologisk katedral av stål, glas och vatten utan jämförelse i världen”¹ tog den svenska arkitekten Klas Anshelms och skulptören Arne Jones fram en gemensam vision till ett statligt finansierat offentligt konstverk. Fontänskulpturen har varit katalysator för forskningsprojektet *The Fountain: An art-technological-social drama* och utgör en grundläggande fallstudie för det tillhörande symposiet *Fountains Failures Futures: The afterlives of public art*.

LTH-fontänen (1968). Mailis Stensman/Statens konstråd.

¹ Den här beskrivning av LTH-fontänen publicerades på Anders Bengtssons Flickr-sida den 18 februari 2012. Det är sannolikt inte hans egna ord och verkar vara ett citat utan hänvisning, möjligen av Jan Torsten Ahlstrand, tidigare chef för Skissernas Museum i Lund.

Den första bilden jag tittar på är ett färgfotografi taget av Mailis Stensman den 27 november 1968 och som nu finns i Statens konstråds arkiv. Stenmans foto visar en lokal händelse som äger rum på det campus som anlagts åt Lunds tekniska universitet.² Det är första gången som LTH-fontänen provkörs. Den formella invigningen av konstverket, som var tänkt att bli en del av Lunds universitets 300-årsfirande några månader tidigare, hade skjutits upp. Därmed innebär det här datum fontänens debut och den första offentliga sammankomsten för att bevittna den i drift.

Stenmans foto är taget österut, i riktning mot E-huset (E för elektroteknik) och M-huset (M för maskinteknik). I planen för LTH:s campus ritade Klas Anshelm en tegelbyggnad för vart och ett av högskolans sex ämnen: teknisk fysik, arkitektur, väg och vatten, kemi, elektro- och maskinteknik. En tidig konceptskiss visar att han från början arrangerade dessa byggnader i en båge runt två små vattensamlingar – dammar som skulle bli LTH-fontänens funktionsplats. I den här kompositionen framstår det som om Anshelm använder *vetenskapen* som ett skyddande kraftfält runt sin fontänsulptur. Omvänt kan man föreställa sig fontänens centrala placering som en *musa* och dess närvaro avsedd som inspiration för studenterna att söka en vidare syntes av teknisk kunskap, färdighet och konstnärlighet.

På Stenmans fotografi ser vi ett 40-tal personer samlade på en kal grässlänt, till synes konstgjord, med sina släta, branta kanter och nysatt gräs. Vädret är novembergrått och fuktigt och de som har samlats bär kappor och ulliga tröjor. Folkmassan verkar bestå av nästan enbart unga män. De står med ryggarna vända mot oss och många av dem tittar förvåntansfullt uppåt; det är uppenbarligen något som pågår där.

Bortom samlingen skymtar en gigantisk skulptural komposition – LTH-fontänen – som bildar ett förgrenat nätverk av kvadratiske, paraplyliknande formationer i stål och glas. Perspektivet i Stenmans bild gör att strukturen har en krympande effekt på universitetsbyggnaderna i bakgrunden. Den ser enormt ut! Man kan tänka att om det inte är paraplyer så kanske skulpturen har tagit inspiration från palmer, satelliter eller

² Lunds Tekniska Högskola (LTH) planerades ursprungligen som en teknisk högskola, fristående från Lunds universitet. Arkitekten Klas Anshelm fick i uppdrag att rita de första byggnaderna åt högskolan. LTH hade sin första antagning av studenter 1961 till en utbildning i teknisk fysik, 1965 hade man fått sex institutioner. 1969, efter bara åtta års verksamhet, blev LTH en fakultet inom Lunds universitet. Som universitetets tekniska fakultet kallas det fortfarande i regel för "LTH".

telekommunikationstorn. Trots sin stålkonstruktion saknar fontänen inte formellt förfinade partier. Dess smala pelare reser sig vådligt utan krysstag och med glasformationer stora som grunda simbassänger. Vid hastig anblick framstår dess designlogik som en förunderlig balansgång – en herkulisk om än skelettformad kropp som utan ansträngning håller uppe kubformade vattenvolymer.

Efter att pumparna slagits på den här dagen fylldes fontänens största bassäng (placerad på en elva meter hög pelare) efter en halvtimme och vattnet rann sedan över till de andra bassängerna. På Stenmans bild ser vi rörelse, en ström av vatten forsar från glasbassängen i det högsta tornet till en mindre bassäng inunder. Det syns emellertid att vatten också strömmar från ett av bassängens hörn; ett tydligt tecken på kraftigt läckage där de vertikala och horisontella glasskivorna möts. Dagen efter rapporterade tidningen *Skånska Dagbladet* glädjande nog att allt bortsett från läckaget “fungerade fint”!³

LTH-fontänen (1978). Jan Carlsson/Bilder i Syd.

³ “Teknis vattensculptur provkörd – fungerade fint”, *Skånska Dagbladet*, 28 november 1968.

Den andra bilden jag tittar på är ett svartvitt fotografi taget av Jan Carlsson i juli 1978, nästan 10 år senare. Han har ställt sin kamera vid fontänens södra ände och med utsikt norrut. Det finns inget vatten i fontänen och på platsen syns inga människor. Gråtonerna i bilden fångar den känsla av tystnad och tomhet som sänker sig över universitetets campus vid midsommar. Två skuggiga löv ramar in fotografiets vänstra sida, som om kameran tryckts fram mellan träden för att finna en bättre vinkel. Vi ser samma brant sluttande slänt som nu är täckt av högt vildvuxet gräs och täta buskage, telningar har blivit små kraftiga träd och en trasig cykel ligger slängd halvvägs ner. Man får lätt intrycket av allmän oordning i och kring fontänen. Något har hänt – eller snarare inte hänt – under åren däremellan.

I kontrast till Stenmans fotografi av provkörningen 1968 visar Carlssons bild av fontänen en total stillhet. Samtidigt återger den tydligt dess övergripande gestalt. Från den här vinkeln kan man uppfatta strukturen som en sammanhängande följd av horisontella *fall* och hur *forsens* logik präglar dess design. På grund av glasets genomskinlighet försvinner strukturens stela geometri delvis i träden och himlen i bakgrunden, och så framträder ett elegant S-format flöde från en bassäng till nästa. Man får en stark känsla att allt som lyfts upp måste ner. En sak framstår dock som apart mot resten av strukturen, både formellt och estetiskt. Den lägsta bassängen har en smal, utskjutande, rektangulär form som gjort det nödvändigt med en klunga av fyra stödpelare i tät följd. Dess sidopaneler tycks vara förstärkta, smutsiga och saknar den visuella lätthet som finns hos bassängerna ovanför.⁴

Jan Carlssons bild publicerades i *Sydsvenskan* den 3 juli 1978 för att illustrera en kort debattartikel skriven av den lokala konsthistorikern och kulturkritikern Jan Torsten Ahlstrand⁵ som protesterar mot LTH-fontänens dystra skick. Med rubriken “Bristerna blev ju avhjälpta” följs artikeln sedan av ett kortfattat svar från Lars Uno Månsson som skriver på uppdrag av Byggnadsstyrelsen, med titeln “Svar: Klarar inte vind och vatten”.

⁴ År 1970 ersattes glaspanelerna i den lägsta bassängen med rostfritt stål på grund av problem med bristningar och vad som verkar varit avsiktligt sabotage med stenar som sköts mot glaset med slangbellsa. Metallplåten förändrade bassängens utseende påtagligt, jämfört med de tio andra glasbassängerna.

⁵ Jan Torsten Ahlstrand (1938–2020) var framträdande i Lunds kulturella offentlighet och var chef för Skissernas museum i Lund 1989–2005. 1990 anordnade han utställningen *Offentlig konst i Lund* på museet innehöll en diskussionskväll om LTH-fontänens öde.

Ahlstrand avslutar sin argumentation med att ställa tre ganska skarpa frågor till fontänens officiella ägare – den statliga byggnadsmyndigheten som år 1971 hade tagit på sig ansvaret för konstverkets underhåll och skötsel. Frågorna ringar kärnfullt in känslan av frustration och genomgripande mystik som förföljt och hemsökt fontänen under det decennium som ramas in av dessa två fotografier:

- 1) Exakt vad är det för fel på anläggningens konstruktion?
- 2) På vad baserar man påståendet att det skulle kosta cirka 1 miljon kr att reparera felet?
- 3) Hur kan det vara att fontänen fungerar till synes utan problem vid provkörningen?

Månsson svarar med att måla upp en bild av ett mycket känsligt objekt som agerat fullständigt inkonsekvent. Drabbad av vindinducerade vibrationer, överbelastning, tätningsfel och läckage vid drift, insisterar han på att fontänen har krävt kontinuerlig (kostsam) manuell övervakning för att garantera allmänhetens säkerhet. För Månsson var fontänen ett lynnigt, osäkert och potentiellt livsfarligt objekt. Byggnadsstyrelsen ansåg att de beräknade kostnaderna för att lösa problemen vara orimliga och någon billigare lösning hade ännu inte hittats. Slutsatsen blev att helt enkelt att lägga fontänens kortlivade karriär som konstverk i malpåse – eller konstverkets kortlivade karriär som fontän – och han menar att *så får skulpturen tills vidare stå som den gör*.

Vid slutet av sjuttiotalet hade LTH-fontänen fått ett flertal smeknamn runtom på campus. Flera av dem speglade en hånfull uppfattning hos teknikstudenter om skulpturen som ett slags neurotisk operapersona med överklasslater: *Fontana di Träti*, *Fontänen von Tänen*, *Fontänen Fontänen*. Den blev inte bara öppet feminiserad, dess identitet förknippades snart med dess bristande funktion, opålitlighet och oförmåga att imponera. Den feminina karaktäristiken har hängt kvar i andra sammanhang där den också har kallats *en sovande Törnrosa*.⁶ Den lokala författaren Viola Robertson gör dock tidigt en beskrivning som står i bjärt kontrast till denna melankoliska, divaartade figur. I en debattartikel skriven för *Sydsvenskan* föredrar Robertson att lyfta verkets släktskap med Frankensteins monster, en

⁶ Otto Ryding, "LTH-fontänen – en sovande Törnrosa", *Kulturportal Lund*, 31 oktober 2021.

brutal sågning där det benämns som *det fula åbäket* och karaktäriseras som *grovt och klumpig*, något stort och besvärligt som står i vägen.⁷

I sin doktorsavhandling observerade den svenska konsthistorikern Jessica Sjöholm Skrubbe hur offentliga verk som beställts i det svenska *folkhemmet* (en term starkt förknippad med den svenska välfärdsstaten under en 40-årsperiod från 1930- till 1970-talet) skapade “en tydlig könsmaktsordning eftersom offentlig skulptur blev ett manligt monopol”⁸. LTH-fontänen är inget undantag. Med Klas Anshelms konstnärliga ambitioner som huvudsaklig drivkraft kretsar dess berättelse kring en rolluppsättning som närmast helt domineras av män. Ibland har jag fått höra att Anshelm och Jones var nära vänner som regelbundet drack tillsammans, och det har antytts att fontänen utformades med ett champagnetorn som modell. Berättelsen förstärker bilden av manlig gemenskap, hybris och sociala privilegier, något som jag samtidigt uppskattar eftersom den lättar upp de tyngre anspråken på konstnärlig-teknisk virtuositet som har omgärdat fontänen.

Men om vi tar de här ambitionerna på allvar, iscensatta inom en strikt modernistisk ordning definierad av geometrisk abstraktion, skala, hierarki och industriell materialism: Vad var det för framtid som fontänen förutspådde? Vad var det för optimism den förutsatte? Vad var dess inneboende ideologi? Dessa frågor blir mer intressanta och görs mer komplexa av objektets relativt omedelbara misslyckande. Dess ambition fallerade inte långsamt och gradvis som ett resultat av normalt slitage. Objektet fallerade plötsligt, tydligt och offentligt inför dess upphovsmän, dess beställare och förkämpar.

Arne Jones dog år 1976 och Klas Anshelm 1980. Ingen av dem hade velat prata om fontänens problem. Anshelm hade emellertid ett sista förslag om att allt fontänglas skulle kunna ersättas med plåt – ett förslag som vore en betydande estetisk kompromiss och en antydan om att ge upp, om än inte helt och hållet. Vid mitten av 1990-talet, ansatt av designproblem och påståenden om återkommande “vandalisering” med slangbella och luftgevär, ansågs både reparationskostnaderna och kostnaderna för att riva fontänen vara för höga för att kunna genomföras. I ett sista hängivet försök den 18 augusti 1996 genomförde en

⁷ Viola Robertson, “Tekniska högskolans tekniska fontän”, *Sydsvenskan*, 22 oktober 1970.

⁸ Sjöholm Skrubbes observation citeras i *Public Art Research Report: A report on the current state of research on public art in the Nordic Countries, and in a wider international context*. Kjell Caminha, Håkan Nilsson, Oscar Svanelid and Mick Wilson. Statens konstråd, 2018.

liten grupp lokala entusiaster och teknikstudenter en offentlig “körning” av *LTH-fontänen*. Jan Torsten Ahlstrand var på plats och beskrev att: “Mot alla odds lyckades teknologkåren få till stånd en sista körning av fontänen ... Det var en vacker sommarsöndag, och evenemanget formade sig till en folkfest med tal och Verdis *Rekviem* dånande ur högtalarna.”⁹ I sitt tal den dagen ska LTH:s rektor Thomas Johannesson ha tillkännagivit: “Det är inte konsten som har misslyckats, det är tekniken.”

För tjugosju år sedan argumenterade fontänens försvarare för något som kan liknas vid att placera en kropp i kryonisk nedfrysning – ett slags framtidssäkring där fontänen småningom skulle återupplivas genom tekniska lösningar som ännu inte utvecklats. Man kan säga att de förutsåg att Anshelm och Jones projekt skulle återupptas av framtida protagonister. Vid den här tiden landade dilemmat kring vad som skulle göras med fontänen i ett beslut om en medelväg. LTH-fontänen varken revs eller reparerades men demonterades delvis. De delar som var gjorda av glas togs bort medan det mesta av skelettstrukturen lämnades intakt.

Detta restobjekt “underhålls” av den officiella ägaren Akademiska Hus, som betraktar sitt åtagande som sporadiskt: man håller tillbaka den omgivande växtligheten och tar bort eventuella affischer som fästs på pelarna. På så sätt har LTH-fontänen lämnats som en bild, en skiss, en hägring av fontänens idé snarare än en faktisk fontän. Inte längre den knepiga och oberäkneligt läckande *Fontana di Träti*, men inte direkt heller ett vrak; *vad* den är – och *varför* den är – har blivit svårare att få grepp om. Och allteftersom vetenskapen om det drama som omgärdat fontänen bleknar i allmänhetens minne har den också blivit svårare att avsky och svårare att älska.

⁹ Jan Torsten Ahlstrand, “Universitetsfontän eller laxtrappa?” *LUM: Lunds Universitet Meddelar*, nr 3, 1997.